

Baltské jazyky v 19. a 20. st.

Národní obrození

Standardizace spisovného jazyka

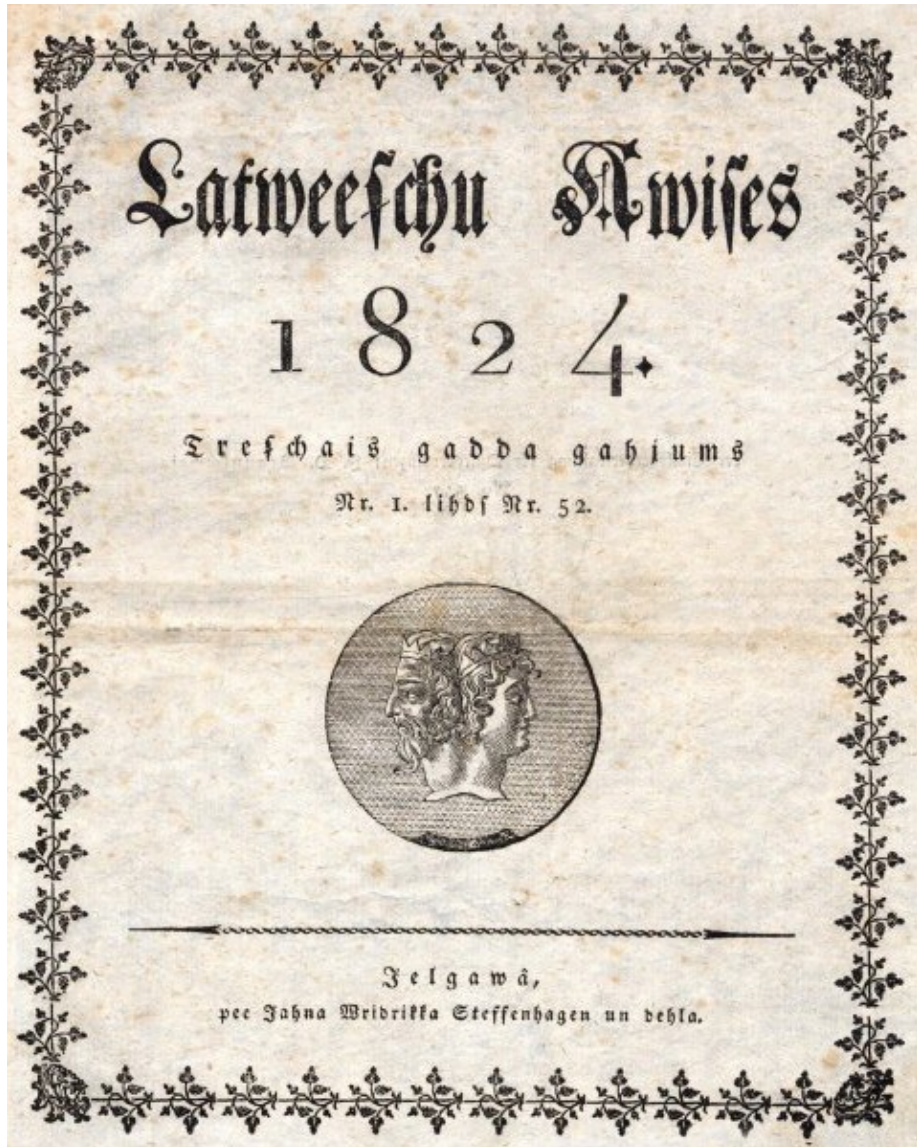
Lotyština v 19. století

- **Směrodatné kontexty pro pochopení situace:**
  - a) Původní Livonsko (tzn. dnešní Lotyšsko a Estonsko) je součástí Ruské říše.
  - b) Mocenská a kulturní dominance místních Němců (tzv. die Baltisch-Deutschen).
  - c) Vzestup zájmu o lidovou kulturu a zejména zpěvný folklor v Evropě.

Starolotyši

- Jako „**Starolotyše**“ označujeme badatele lotyštiny a lotyšského folkloru z doby před vlastním národním obrozením (do 1. poloviny 19. st.). Většinou to byli baltští Němci, zpravidla kněží.
- Die **Lettisch-Literarische Gesellschaft** – Lotyšská literární společnost, založena 1824.
- Cíl sdružení: studium lotyšského jazyka a folkloru.
- Sdružovala především baltské Němce (převážně kněze), později do ni vstupovali také etničtí Lotyši.
- 1828 – 1905 vydávala čtvrtletník **Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft**. Zde vycházela pojednání o lotyšském folkloru, dějinách a gramatice lotyštiny.

„Latviešu Avīzes“ – „Lotyšské noviny“

Nejvlivnējšī lotyšskē periodikum
první poloviny 19. st.

1822 – 1915, Jēlgava

Zakladatel: *Carl Friedrich Watson*
– kněž v Kuronsku

Jaunlatvieši – Mladolotyši

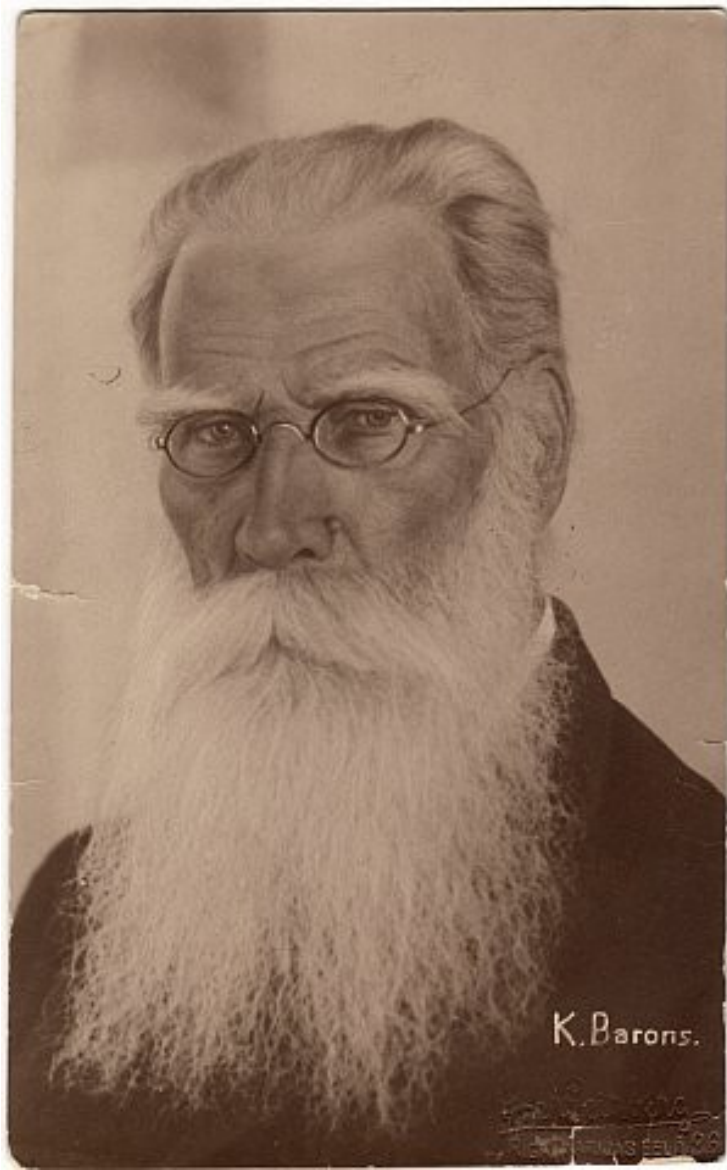
- „Mladolotyši“ byly etničtí Lotyši, zakladatelé lotyšského národního obrození.
- „Mladolotyši“ své aktivity započali v polovině 19. st. na univerzitě v Tartu, kde se začaly konat neformální lotyšské večery.

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Juris Alunāns (1832 – 1864), publicista, filolog, jeden z tvůrců spisovné lotyštiny
- Připravil první lotyšskou sbírku básní (překladů): *Dziesmiņas* (Písničky), 1856
- Navrhl dnešní tvary pro názvy měsíců, pojmenování států atd.

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Krišjānis Barons (1835 – 1923): folklorista, publicista. Hlavní editor sbírky „Lotyšských písní“ (Latvju dainas)

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Založili obrozenecké lotyšské časopisy:

Mājas Viesis, 1856 – 1910 (*Host domu*)

Pēterburgas Avīzes 1862 – 1865 (*Petěrburské noviny*), deník

Tyto časopisy do značné míry přispěly k stabilizaci norem spisovné lotyštiny

Jaunlatvieši – Mladolotyši

- Iniciovali sbírání lotyšského folkloru, zejména lidových písní.
- Ústřední postava lotyšské folkloristiky: Krišjānis Barons.
- Výsledek: ohromné sbírky folkloru, čítající více než 200 000 textů.

Skříň s písněmi

Od r. 2001 památka
UNESCO
(Memory of the
World)

Skříň s písňemi: památka UNESCO

Lotyšské národní obrození

Latvju dainas.

Kr. Barona un J. Wissendorffa

izdotas.

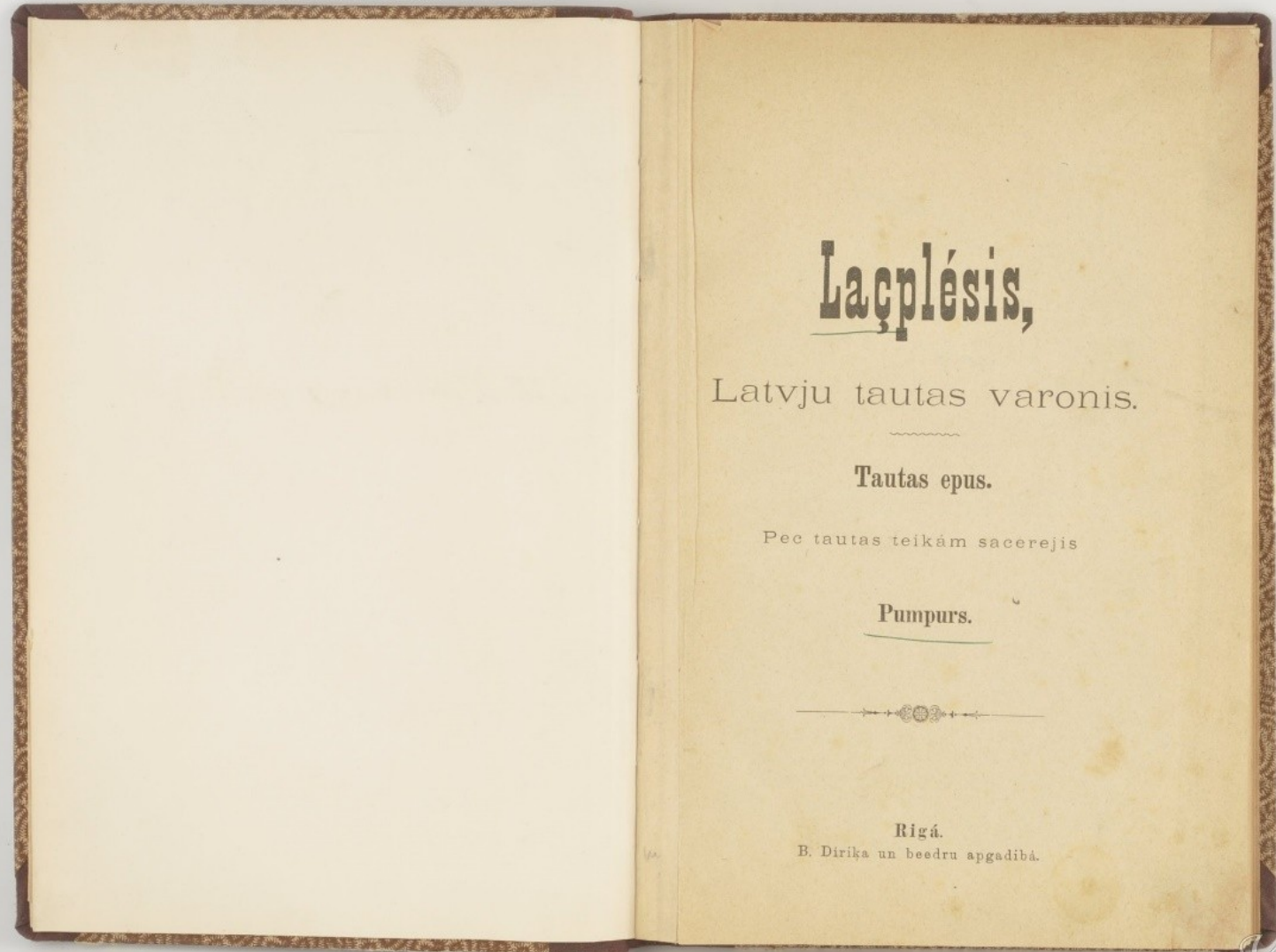

Rīgā 1894.

S. J. Druvins-Druvneka ģenerāl-komisija.

- Sbíрка písní *Latvju dainas*
(1. vydání 1894 – 1915)
Knižní edice „skříně s písněmi“

Andrejs Pumpurs a národní epos *Lāčplēsis* (1888)

Spisovná lotyština

- ***Rīgas latviešu biedrība*** – Rižská lotyšská společnost, založena r. 1868. První národně-obrozenecká lotyšská organizace. V rámci této společnosti byly založeny dílčí komise:

Zinību komisija (1869) – Komise pro vědu: organizovala výzkum lotyšských dějin a kultury, popularizovala lotyšskou literaturu a jazyk

Valodniecības nodaļa (1904) – Oddělení jazykovědy: výzkum lotyštiny, vytváření jazykových norem a nové terminologie. Toto oddělení vytvořilo pravidla moderní lotyšské ortografie.

Spisovná lotyština

- **Kārlis Mīlenbahs** (1853 – 1916).
Jazykovědec.

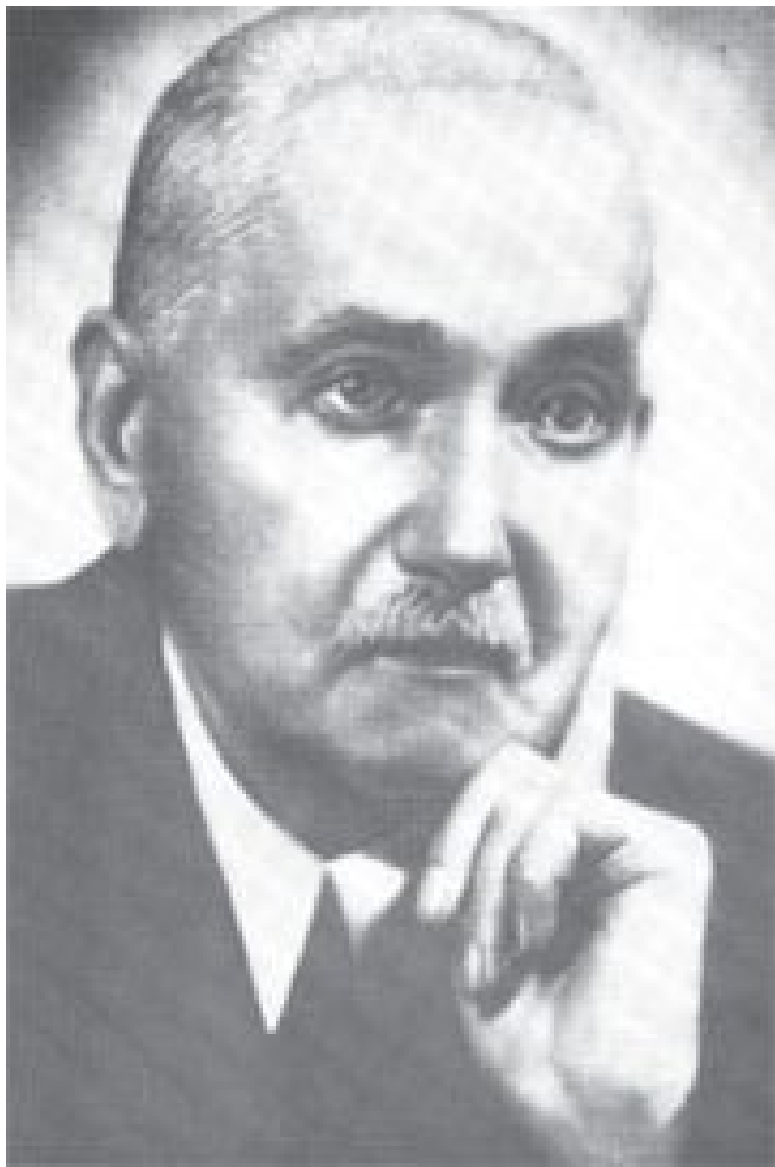
Zavedl moderní lotyšskou ortografii (1908), tzn. inicioval přechod z gotického písma na současné latinské.

Spoluautor *Lotyšské gramatiky pro školy* (1907), lot. "Latviešu valodas mācība"

Připravil velký výkladový slovník lotyštiny – nejdůležitější lotyšské lexikologické dílo (vydáno Endzelinem až po smrti Milenbacha)

Spisovná lotyšština

- **Jānis Endzelīns** (1873 – 1961).
Nejznámější lotyšský a baltský
jazykovědec

Založil *Oddělení baltské filologie* na
Lotyšské univerzitě (1920, první katedra
baltistiky ve světě).

„Lettische Grammatik“ (1922) –
nejdůležitější dílo z lotyšské historické
gramatiky.

Dokončil a vydal Mīlenbachův slovník.

Litevština v 19. a 20. století

Základní historický kontext:

Litevské velkoknížectví po roce 1795 připadlo Ruské říši.

Ve Východním Prusku se nachází tzv. Malá Litva, resp. Pruská Litva.

Po povstáních v letech 1831 a 1863 byl v Litvě zakázán tisk latinkou (až do roku 1904), což vedlo k rozšíření nelegálního tisku: *knygnešystė*, pašování knih z Malé Litvy.

Litevština se musela emancipovat jak vůči polštině, tak vůči ruštině.

Pruská („Malá“) Litva a „Velká“ Litva

Vznik nové litevské identity

- Původní pojem „Litevec“ odkazoval na státní příslušnost k Litevskému velkoknížectví, nikoli na jazykovou příslušnost (srov. Adam Mickiewicz a počátek Pana Tadeáše: „Litwo ojczyzna moja“). Tato identita byla typická pro litevskou šlechtu, která většinou mluvila už jen polsky.
- Oproti tomu se nové národní pojetí litevskosti zakládalo na jazykovém vymezení: Litevec je pouze ten, který mluví litevsky. Nejznámějším prosazovatelem tohoto pohledu je Jonas Basanavičius. Vzor poskytovala česká jazyková emancipace v 19. století.
- Během 19. století rapidně sílí jazykové pojetí litevskosti a vzniká nová litevská národní identita, založena právě na společném jazyce: litevštině.
- Litevské národní obrození je tedy primárně bojem o jazykovou emancipaci, a až potom o ekonomická a politická práva.

Dr. J. Basanavičius
laikė įsteigimo "Aušros" 1883 m.

- **Jonas BASANAVIČIUS**, 1851 – 1927

Doktor medicíny, folklorista,
publicista

Zakladatel časopisu *Auszra*
(Jitřenka), 1883, a vůdčí osobnost
litevského národního obrození.

N.1.

AUSZRA,

Laikrasztis, iszleidziamas

per

Dra. Bassanawicziau.

Auszra" iszeina Ragainej 20. kozno menesio formate knygutes
arkuszines in 8, turinczius 16 laksztu.

Preke: ant metu arba 12 N. 2 Mk. = 1 rub.,
ant 1/2 metu arba 6 N. 1 Mk. = 50 kap.,
ant 1/4 metu arba 3 N. 50 Pf. = 25 kap.

Apgarsinimai, spaustuwej „Auszros“ priimami, kasztuoja uz
kozna pusiau dalita cilute po 20 Pf. = 10 kap.

Apsisteliuoti galima „Auszra“ prie wisu wok, cicc. pustu
nuo 10. majaus szio m

Ragalnej, Kowinis 1883

Del redakcijös atsiliepia J. Mikszas Ragainej.
Spaustuwe Albano & Kibelkös

Časopis „Auszra“ (Jitřenka)

1883 – 1886, měsíčník.

Tiskl se v Tilžě na Malé Litvě a byl pašován
přes hranici do Velké Litvy.

První národně-obrozenecký litevský časopis.

V prvním čísle Basanavičius formuloval
základní myšlenky národního obrození:

Posílení jazykové identity Litevců

Právo používat litevštinu ve veřejném životě
(v školství, náboženství a tisku)

Zkoumání dějin Litvy

Zkoumání litevského folkloru

Doctor Mark

WIDDIN.

Vincas Kudirka (1858 – 1899)

Doktor medicíny, spisovatel,
publicista, zakladatel a
redaktor časopisu „Varpas“,
autor litevské hymny, vůdčí
osobnost litevského
národního obrození

„Varpas“ išleidimas
Tiltoje 20 kiekvieno mėne-
sio. Metinė prekė su pri-
sūtimais

Rusijoje . . . 4 rubl.
Prūsijoje . . . 4 mark.
Amerikoje ir kitur 5 mark.

VARPAS

„Apparasiniai „Varpas“
kažtija už kiekvieną ket-
virtalį dalytą eilutę smulkiu
raštu apimtą 20 pfm. arba
10 kap. priėjimai „Varpas“
redakcija: Biliūnas per Lau-
pėnus, Ostpreusien.

literatūros, politikos ir mokslo menesinis laikraštis.

Įtampa: Naujas laikraštis, j. g. — Varpas, V. Kapsas. — Antanas Valys, Jonas L. . . ya. — Sprendėjimas medis.
J. Sūdaras. — Aukštatur et alera para! Saernas. — Iz tėvyniškos dirvos, a-b. — Hygėna, Hygėnos tarnas. — Literatiska
pervažga, A-z. — Iz vienas, Bužyra. — Politika. — Muzika. — Iz produktišku turgaviecin. — Pasarga rėdytė. — Appa-
sinimai. — Iz bulletinu Jilniaus meteorologiskos observatorijos.

Naujas laikraštis.

Tose sulyse, kur žodis liūsas, kur aiškini-
mas ir platinimas tautišku idėju neranda trūki-
nimo; kur beveik kiekviena dalis dvasišku turtu
žmonijos turi savo organą, per kurį platinasi ir
didinasi; kur laikraščiai skaitomi yra sūntais. —
pasirodymas naujo laikraščio neturi tokio svar-
bumo, kaip pas mus. Szeddieniškaime musu pa-
dėjime pasirodymas naujo laikraščio turi buti
priskirtu prie svarbesniu ir rustesniu dalyku, nės
reikia pergalėti daugybę visokių nelaimiu, reikia
atsakyti ant daugumo klausymu, reikia pasiekti
mierį, einant ne keleis nutrintais, bet keleis, ku-
riūs dar reikia išvesti. Bet koks musu padėji-
mas, kokie medegiszi turtai, kokios spēkos? . . .
Atsakymas trumpas: musu padėjimas yra toli
biauresnis už padėjimą žydu ir totoriu, nės tiems
neužginta laikyti savo kalbą, iszdėti laikraščius,
turėti mokslavietes.

Medegiszkus turtus galėtume rasti, kad tarp
musu butu daugiaus žmonių, troksztancziu tarnauti
abelnai, tėvynėi, be paturėjimo ant to, ar darbi-
ninkai ant szlovės ir pakėlimo tėvynės priguli
prie vieno ar kito skyrio, pagal savo dvasiškas,
doriszkas, protiszkas ir svietiszkas pažinras. Ne
gražus tai ir peiktinas daigtas, kad dar daugel
Lietuviu ar su visūmi nenori suprasti Lietuvos
reikalų, ar supranta keblei; turėdami-gi keblų
supratimą, mislyja, kad atnesati gerą tėvynėi
galima tik sutinkant su juo paliuromis. Tankei
matai žmogų, kurs turėdams geriausius norus,
isz kalno stato savo iszlygas, nā kuriu atstoti
niekados nenori, ir su visūmi neklauso, jeigu ką
nors jam užmetinėji. Numazgojė rankas nā visko,
nesirūpina nei pirsztu pakrutinti dėl pagerinimo
tautiszkų dalyku. Žinoma, — quot capita —
tot seusus — bet ką czia mislyti, apie pervėdimą
ar tu, ar kitu asabizskų idėju, kada-gi abelnai
lietuvizska tautiszka idėja tik pradėjo ir iki pil-
nam užaugimui reikia dar gerai lukterėti. Nepri-

traktu mums ir inteligentiszkų spēku, kad Lietuvei —
inteligentai butu mažiaus apsilėidę ir atsazę ant
visko, kas priguli prie tautiszkų dalyku. Ne per-
dėsiu sakydams, kad nėra dėl Lietuviu — inteli-
gentu sunkesnio daigto, kaip elgtiesi pagal reikalą
Lietuvystės, lengvesnio-gi, kaip iszsidėditi dar-
būse savo prigimimo ir dvasios. Jau ne klausiu
dėl ko taip yra. . .

Dabar pažiūrėkime, kokius reikalavimus stato
skaitytojai lietuvizsko laikraščio? Daugumas no-
rėtu, idant lietuvizskas laikraštis butu visotiniszkų,
t. y., idant jame rastu atsakymą ant visokių klaus-
symu ir visokiose dalyse žmonijos mokslo. Su-
prantame tokius norus, nės žinoma, kad kiekvienas
tikras Lietuvos mėgtu turėti prigimtoje kalboje
visokius straipsnius.

Rupinsimės, idant musu laikraštis atsakytu
norams skaitytoju; pridėdėti vienok, kad laikraš-
tyje dabar jau bus placzei iszpildytas visos jo
dalys, negalime isz priezasties stokos medegiszkų
turtu. Laikraštyje dūsime vietą visiems balsams
Lietuviu, tikru tėvynės mylėtoju. Talpinsime
straipsnius tik tokius, kuriūs matysime naudingais
abelnai reikalams Lietuvosystės, atmesdami visus
dalykus, pavestus užmanymui ar sziochio, ar tokio
Lietuviu skyrio, nės mieris musu — tarnauti Lie-
tuvai, ne-gi skirtingoms Lietuvos partijoms.

Peržiurdami prisijustus į rėdytę straipsnius,
talpinsime tūs, kurie taps iszrinkti didiamu balsu
sąnariu rėdytės.

Pradėjome iszdėti laikraštį prie mažu spēku,
prie menku turtu, bet turėdami didę viltį, kad
skaitlius musu sądarbininku greit pasididins, kad
musu darbas ne liks tuszcziu, bet ras atsiszau-
kimą tarp visu Lietuvosiu, troksztancziu Lietuvos
buti ir tėvynėi savo tarnauti.

Pradžioje užminėkime, kokius trukinimus randa
iszleidimas lietuvizsko laikraščio; czia-gi pasa-
kysime, kad trukinimu nesibaidome, darbo nesigai-
šimė ir nors palengva, bet mierį sieksime.
Nors jau gana buvo pražudyta darbūse Lietuvosiu

Časopis „Varpas“ (Zvon), mėsičnik

Vycházel 1889-1905 v Tilžė a
Ragainė na Malé Litvě, pašován
do Velké Litvy nelegálně.
Redaktorem Vincas Kudirka.

Jeden z nejvlivnějších časopisů
litevského národního obrození.

První litevský politický časopis.

Důležitá instituce pro
standardizaci litevštiny.

Kazimieras BŪGA (1879 – 1924)

Nejvlivnější litevský jazykovědec 20. století

Významný etymolog

Iniciátor velkého Slovníku litevštiny

Jeden z tvůrců spisovné litevštiny

Jonas JABLONSKIS (1860 – 1930)

Významný litevský lingvista

Jeden ze zakladatelů současné spisovné litevštiny. Jeho gramatika *Lietuviškos kalbos gramatika* (Gramatika litevského jazyka, 1901) je první gramatikou standardizované spisovné litevštiny.

